

Laschar eleger ils Rumantschs ils delegads

Dus giurists han referì la sonda passada avant ils delegads da la Lia Rumantscha

■ **(anr/vi) Tge fissi da midar per che la Lia represchentia propi la basa rumantscha? Dus giurists han referì avant il delegads a Mustér. Els proponan per part midadas radicalas. Las uniuns afiliadas perdessan pussanza ed influenza.** La stad 2014 ha la Lia rumantscha incumbensà ils dus giurists Andreas Glaser e Corsin Bisaz dal Center per democrazia ad Aarau dad examinar: Co sto la Lia rumantscha s'organisar per represchentar a moda democratica il pievel rumantsch? Co poi reussir a la Lia d'enconuscher l'opiniun dals Rumantschs. L'expertisa ch'ils dus giurists han concepì n'è betg publica. A la radunanza da delegads han els dentant explitgà las conclusiuns principalas.

Fermezza e flaiveltezza

«Ins duess adina entschaiver cun las novitads positivas», ha ditg *Andreas Glaser*, professor da dretg a l'università a Turitg. La Lia rumantscha saja vegnida incumbensada dal chantun cun la promozion dal linguatg. Questa lavur accumulieschia ella cun ina qualitad excellenta. «Quai ston ins tegnair endament cura che nus dilucidain ussa las varts criticas.»

La flaiveltezza da la Lia saja sa mussada cun l'introducziun dal rumantsch grischun en scola e cun la reintroducziun dals idioms. Tenor ils tschentaments haja la Lia da represchentar l'entira Rumantschia. La fundaziun da Pro idioms stoppia dentant esser in segn d'alarm per la represchentatività da la Lia.

Uniuns na represchentan betg il pievel

«In carstgaun – ina vusch» saja il principi da la democrazia en sia pli simpla furma. La Lia consistia da diversas uniuns afiliadas e saja perquai mo uschè democratica sco questas uniuns. «Ina analisa pli profunda mussa che questas uniuns

Andreas Glaser a chaschun da ses referat a Mustér.

FOTO A. CATHOMAS/LR

na funcziunan betg tenor principis democratics», ha Glaser ditg. Il commembradi da las uniuns regionalas saja reglà a moda diversa. Tar l'Uniun dals Grischs dependia il commembradi per exempel da la cumpra dal Chalender Ladin. Glaser ha accentuà ch'el na mettia betg en dumonda la lavur preziosa da las uniuns

regionalas: «Dentant pretender da represchentar il pievel rumantsch, tge che quai vul era adina dir, quai na dastgan ellas betg.»

Anc pli acut sa preschenta il problem tar las uniuns surregionalas u extraterritorialas. Fitg dubitaivel saja che las medias sco l'anr e la srr tschentian delegads

per la Lia rumantscha. «Las medias han ina funcziun da controlla en ina societad democratica e duessan buca haver influenza sin decisiuns politicas.»

Era sche la radunanza da delegads da la Lia sa spleghia a moda absolutamain democratica. «Il deficit democratic fundamental resta. La Lia rumantscha na represchenta betg il pievel rumantsch.»

Midadas pussaivlas

Corsin Bisaz ha skizzà midadas. Il giurist chapescha sias ponderaziuns sco impuls per iniziari ina discussiun. Per la democratizaziun da la Lia vesa el dus puncts da partenza. L'emprim: «L'inclusiun directa da tut las Rumantschas tar la decisiun da dumondas impurtantas.» Il segund: «La represchentaziun dals Rumantschs en ils organs da la Lia rumantscha.»

Appartegnent l'emprim punct: Sch'i saja da decider dumondas da gronda impurtanza per la Rumantschia, sche duessan tuts Rumantschs pudair s'exprimer. «Tecnicamain è bler pussaivel gist qua en il Grischun nua che l'e-voting è già sviluppà.» Da sclerir fiss: Tgi vala insumma sco Rumantsch? Tgi dastga sutmetter ina dumonda da votaziun? Quant liantas fissan las decisiuns?

Per evitar problems serius recumanda Bisaz da duvra talas votaziuns per decisiuns internas da la Lia e betg sco mecanissem da decider davart dal chantun. «Cun in tal mecanissem obtegness la Lia rumantscha politicamain in pais pli grond che rinforzass sia posiziun envers las autoritads dal stadi.»

Ils Rumantschs elegian ils delegads

Central per la represchentatività da la Lia rumantscha saja cunzunt da transfurmar la radunanza da delegads sco organ suprem en in organ che na represchenta betg pli las uniuns afiliadas, mabain ils Rumantschs sez. Ils delegads

avessan da vegnir elegids da tut la Rumantschia. I fiss da ponderar, sche las regiuns – oz represchentadas da las uniuns regionalas – pudessan funcziunar sco circuls electorals u sch'i duess dar mo pli in circul electoral.

Era l'elecziun da la suprastanza da la Lia pudess funcziunar tenor quest principi. I fiss dentant era pussaivel che l'elecziun succedea vinavant entras la radunanza da delegads.

Il dretg da recurs per organizaziuns

Duas propostas supplementaras ha Bisaz menziunà be curt. Ma ellas fissan da gronda muntada. «Da noss avis avess il dretg da recurs dad organizaziuns da vegnir concedì a la Lia rumantscha per ch'ella possia defender ils interess da la Rumantschia era davant il derschader.» Da discutir saja era, sche la Rumantschia na duess betg avair il dretg d'approvar midaments da lescha che pertutgan la lingua rumantscha.

Appel da Martin Bundi

In'avertiment insistent ha Martin Bundi drizzà a la raspada da delegads. En ses referat a la fin da la radunanza ha l'antierriur cusseglier naziunal ditg ch'el observeschia ina fluriziun impressiunanta da la cultura rumantscha, per exempel sin champ musical. Ma il svilup da la lingua giaja gist en l'autra direcziun. La digren immensa da la populaziun rumantscha saja alarmanta.

Crititgà ha Bundi oravant tut che vischnancas oriundamain rumantschas daventian entras fusiuns tuttenina vischnancas tudestgas. Bundi pretendia perquai da convocar ina scuntrada extraordinaria da la fracziun rumantscha dal cussegl grond e da sutmetter a quella propostas concretas ch'el ha descrit en sia nova publicaziun «Zur Situation des Rätoromanischen in Graubünden» (LQ dals 8 da settember).